

תרצה יהודה – מפקחת הוראת עברית

הרב יעקב אלבירט – מפקח כולל

נצבים – זילך שנת ה'תש"פ

"וַיִּקְרָאוּ בַסֵּפֶר וַיְבִינּוּ בַמִּקְרָא" (נחמיה ח. ח)

הגייה נכונה והסבר לפרשה ולמפרשיה

מאזכרים

בפרשתנו פרק כט פסי כ:

"וְהַבְּרִיָּאָה לְרַעְיָה מִכָּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל כָּכָל אֲלוֹת הַבְּרִיָּית הַכְּתוּבָה
בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֹּה".

בפרשתנו כתוב "בספר התורה הזה", ואילו בפרשת "כי תבוא" פרק כח פסוק סא
כתוב: "אֲשֶׁר לֹא כָתוּב בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֹּאת".

להלן פירוש רש"י לעניין זה:

"הזאת – לשון נקבה מוסב על התורה.

הזה – לשון זכר מוסב על הספר.

ועל ידי פיסוק הטעמים הן נחלקין לשתי לשונות: צפרסת הקללות הטפחא נתונה
תחת צספר, והתורה הזאת דבוקים זה לזה, לכך אמר הזאת.

וכאן הטפחה נתונה תחת התורה, נמלא ספר התורה דבוקים זה לזה, לפיכך לשון
זכר נופל אחריו, שהלשון נופל על הספר".

שורשים ופעלים

שורש שו"ב

פרשת ניצבים עוסקת בתשובה, לכן השורש שו"ב מופיע מספר פעמים:

וְהִשְׁבַּתְתָּ, וְשִׁבַּתְתָּ, וְשָׁב, שִׁבְוֹתָהּ, תִּשְׁוֹב, יִשְׁוֹב.

התשובה מתייחסת לעם ישראל ולהי, כפי שמסביר זאת רש"י בדבריו לפרק ל פס' ג:
"וְיָשָׁב יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־שְׁבוּתְךָ וְרוּזְמְךָ וְיָשָׁב וְקִבְּצָךְ מִכָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר
הִפְיָצָךְ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה".

ומפרש רש"י:

"היה לו לכתוב 'והשיב את שבותך'.

רבותינו למדו מכאן: שהשכינה כזיכול שרויה עם ישראל בצרת גלותם, וכסנגאלין
הכתיב גאולה לעלמו, שהוא יסוב עימהם.

ועוד יש לומר, שגדול יום קבוץ גלויות ובקושי, כאלו הוא עלמו כריך להיות אוחז
בידיו ממש איש איש ממקומו, כענין שנאמר (ישעיה כז, יב) ואתם תלקטו לאחד אחד
בני ישראל, ואף בגלויות שאר האומות מלינו כן (ירמיהו מח מז) ושצתי שבות מואב".

שורש יצ"ב

"אַתֶּם נִצְבְּתִים הַיּוֹם כְּכֹלְכֶם" (ד, ט)

נִצְבְּתִים = עומדים. המילה היא משורש יצ"ב בבניין נפעל (גזרת פיי"צ). הדגש החזק
באות צ' בא כתשלום לאות י' של השורש, שנופלת בבניין נפעל.

שורש חל"י

וְאֶת־תְּזוּזְלֵאֵיהָ אֲשֶׁר־זָזְלָהּ ה' בָּה (כ"ט, כ"א)

השורש חל"י מופיע בשתי צורות בפסוק זה: שם עצם ברבים – תְּזוּזְלֵאֵים, וכן פועל
בבניין פֻּעַל – חָלָה וניקודה חיריק ודגש חזק בעה"פ. בשם העצם י' השורש מתחלפת
באות א'.

שם הפועל – צורת המקור

"לְמַעַן סְפוֹת הָרְוָה אֶת־הַצְּמֵאָה" (כט, יח)

לפי תרגום אונקלוס, פירוש המילה ספות הוא להוסיף.

"לְמוֹעַן הַקִּיָּם - אֶתְךָ" (כט, יב) = להקים.

סִלּוֹן לֹא (כט, יט) = לסלוח לו.

שם הפועל (צורת המקור) מהווה חלק מנטיית הפועל. שם הפועל הוא מעין צורת יסוד של הפועל והוא נטול זמן וגוף. ברוב הבניינים ישנן שתי צורות מקור: מקור נטוי ומקור מוחלט.

המקור הנטוי (הקרוי גם "שם הפועל") נקרא כך מכיוון שניתן להוסיף לו את אותיות השימוש בכל"ם. המקור הנטוי נפוץ מאוד במקרא, הן בבידוד והן בצירוף כל אחת מאותיות בכל"ם (בְּשִׁמְעוֹ, לְעִשְׂתוֹ, בְּשִׁמֹר, לְשִׁמֹר). בתקופת התנאים נפוצה צורת המקור אך ורק בצירוף לי השימוש (לְשִׁמֹר).

המקור המוחלט, לעומת זאת, אינו נוטה בשום צורה ואינו מופיע בצירוף אותיות שימוש. הוא נוסף בדרך כלל לצורך הדגשה, למשל **אָבֵד** תִּאבְּדוּן (ל, יח), במשמעות ציווי: **שִׁמֹר** אֶת-כָּל-הַמִּצְוָה (כז, א), ובמשמעות של שם פועל: סְפוֹת, הַרְבוֹת.

מילה בהפטרת "שובה ישראל"

הפטרת "שובה ישראל" נקראת בשבת שבין ראש השנה ליום הכיפורים

– השורש עצ"ב:

אֶפְרַיִם בּוֹהֵל־לִי עוֹד לְעֵצְבִים אֲנִי עָנִיתִי וְאֲשׁוּרָנוּ אֲנִי כִבְרוֹשׁ רַעֲנָן מִמִּנֵּי פְרִיךָ נִמְצָא (הושע יד, י)

ישנן משמעויות שונות לשורש עצ"ב.

לעיון רחב בנושא עיינו בקישור זה –

https://drive.google.com/file/d/1vKiZlhoY_yhQ0vb6EW52KuJS4DO89tT_/view?usp=sharing

נציג כאן התייחסות לשם "עצבים" הנמצא בפסוק שלפנינו:

בישעיהו (י, יא) נכתב: "הֲלֹא כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְעַמְרוֹן וְלֵאלֹהֵיהֶּ כֵּן אֶעֱשֶׂה לְיְרוּשָׁלַם וְלְעֵצְבֵיהֶּ", אנו מוצאים ש'עצבים' הם ההקבלה לאלילים.

הנביא מתאר ש'אפרים' הוא חוטא ואומר – "זָכוֹר עֲצָבִים אֶפְרַיִם הַגָּזוֹל־לוֹ" (הושע ד, יז), ועם חזרתו בתשובה, הוא חש – מִה־כִּי עוֹד לְעֲצָבִים (הושע יז, ט).

מדוע נקראו אלילים בשם עצבים?

אנו למדים מהמפרשים שהאלילים קיבלו שם זה כשם שנוצר בעקבות משמעות השורש עצ"ב. ומעניין הוא שכל מפרש מסביר את השם 'עצבים' לשיטתו בהסבר השורש עצ"ב. ונפרט:

א) רבי אברהם אבן עזרא (הושע ד, יז): יש אומרים כי עצבים – כמו "וכל עצביכם" (ישעיהו נח, ג). והנכון: כמו "העצב נבזה" (ירמיהו כב, כח); "לעצבי כנען" (תהלים קו, לח); והכל מגזרת "עצבון" (בראשית ג, יז), כי אין תועלת בפסיליהם רק עצבים. והטעם: מחוברים הם לפסילים, הם הברתם.

אבן עזרא מלמדנו להשוות את המילה 'עֲצָבִים' למילה 'עצב' בפסוק: "הָעֵצָב נִבְזָה נְפוּץ הָאִישׁ הַזֶּה כְּנִיָּהוּ אִם־כָּלִי אֵין זִפְתָּן בּוֹ ...". מכך אנו למדים, בדרך אגב, שצורת היחיד של 'עצבים' זה 'עֵצָב'.

וכותב האבן-עזרא שסיבת קריאתם כך היא: "כי אין תועלת בפסיליהם רק עצבים".

בתהלים (קטו, ד) נכתב: "עֲצָבֵיהֶם כַּסֶּף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם" ומפרש ראב"ע: "וקראם 'עצבים', כי הם לעצבון לעובדיהם ולא יועילום".

גם הרד"ק כתב: "נקראים 'עצבים' כי הם עצבון לבוטחים בהם, כי לא יושעו על ידיהם".

רש"ר הירש (בראשית ג, טז) מסביר זאת באופן מיוחד. זה לשונו: "הלא דבר הוא ששם של האלילים – 'עצבים', הנגזר אף הוא משורש 'עצב'. העצבון נגזר על האדם מחמת חטאו; אך האדם שכח את הסיבה לעצבוננו, והעלה בדמיונו שהוא מסובב בכחות אויבים לו, הגוזרים עליו חיי ויתור, ונהגים ממצוקותיו. משום כך נקראים כחות אלו 'עצבים' ו'אלילים': הם גוזרים עצבון על אדם, ואומרים 'לאו' לכל תשוקותיו".

לשיטה זאת מתבסס השם 'עצבים' על הפרשנות עצב = צער.

ב) רד"ק ב"ספר השרשים" בשורש עצ"ב מסביר באופן אחר וכותב: "ומזה הענין נקראו צלמי עבודה-זרה 'עצבים' ... כי הם דאגה ורוגז למתעסק בהם ומרגיז בהם השם יתברך".

לשיטה זאת מתבסס השם 'עצבים' על הפרשנות עצב = רוגז.

ג) רלב"ג ב'ביאור המילות' איוב פרק י פסוק ח מפרש:

עצבוני – ציירוני, כטעם 'עצביהם כסף וזהב' שהם הצלמים אשר הם מצוירים לפי הצורה אשר ירצו לעשותם.

לשיטה זאת מתבסס השם 'עצבים' על הפרשנות עצב = עיצוב בדפוס.

ד) "הכתב והקבלה" (בראשית ו, ו) כותב: ומענין זה נקראו גם פסילי האלילים 'עצבים' כמו 'עצביהם כסף וזהב', לפי שהם מקלקלים את הזונים אחריהם בדעות משובשות.

אנו משתמשים גם בשם 'עֶצָב' במשמעות - אוסף של חוטים דקים, צרורים יחד, המחברים בין חלקי הגוף ובין המוח וחוט השדרה.

היה מקום לחשוב שהמשמעות הזאת של השם היא חדשה והגיעה עם התפתחות הרפואה והאנטומיה, אך מעניין הוא שכבר רבותינו הראשונים בפירושם לאיוב מסבירים את השם כך, ונפרט:

איוב אומר: 'יָדֶיךָ עֶצְבוֹנִי וַיַּעֲשֵׂנוּנִי' (י, ח) ומסביר ראב"ע: עצבוני - רובי המפרשים אמרו כי עצבוני הוא מלשון קדר: בראו מיתרי הגוף.

גם בתהלים פרק קמז פסוק ג: 'הֲרַפָּא לְעִבּוּרֵי לֵב וּמְזוֹבֵשׁ לְעֶצְבוֹתֵם' מביא א"ע: ורבי יצחק הספרדי אמר, כי לעצבותם - כמו לשון ישמעאל, וכמוהו "ידיך עצבוני" (איוב י, ח). כלומר, לפירוש זה ה' מרפא את שבורי הלב ומחבש את עצבי גופם.

ובתוספת ביאור כתב הרמב"ן בפירושו לאיוב: ויש אומרים כי החוטים הבאים מן המוח וחוט השדרה נקראו 'עצבים' בלשון הקודש, כי כן נקראו בלשון ישמעאל 'עצב'; וירצה לומר: תקנו חוטי וגידי סביב לעצמות, להיות נקשרים בחוזק.

גם רד"ק כתב ב'ספר השרשים' בערך עצב: והחכם רבי משה בן עזרא פירשו מענין הגידים שנקראו עצבים, רוצה לומר בראו עצביי ובשריי.

ומה טעמו של הדגש שנוסף לצורת הרבים 'עֶצְבֵיהֶם' - 'עֶצְבֵיהֶם'?

האות בי שסגרה את ההברה במילה עֶצָב, פתחה הברה חדשה בצורת הרבים וכך נוצרה המילה "עֶצְבֵיהֶם" עם קמץ בהברה פתוחה לא מוטעמת. היות שקמץ לא יבוא בהברה פתוחה לא מוטעמת, וכדי שהתנועה לא תיחטף בעקבות התרחקות הטעם ותהפך לשווא (עֶצְבֵיהֶם), היא הופכת לפתח ודגש אחריה שבא לשמור עליה.

כך קיבלנו: עֶצָב-בֵיהֶם - ההברה הראשונה סגורה לא מוטעמת ומנוקדת בתנועה קטנה (הסימן: סל"ק - סגורה לא מוטעמת מנוקדת בתנועה קטנה). הצורה עֶצְבֵיהֶם שומרת על תנועת ה A באות צי, שלא תיחטף בעקבות התרחקות הטעם.

צורת הרבים עֶצְבֵיהֶם דומה לנטייה ברבים של שמות נוספים במשקל קָטַל, למשל: גְּמָל - גְּמָלִים (ולא גְּמָלִים), שָׁלַב - שְׁלָבִים.

ניקוד וי"ו החיבור

(כט, כב) גְּפֹרִית וּמְלֹחַ שְׂרָפָה כָּל אֶרֶץ לֹא תִזְרַע וְלֹא תִצְמַח

וְלֹא יֵעָלֶה בָּהּ כָּל עֵשֶׂב כְּמִהְפֹּכֶת סֶדֶם וְעִמְרֹה אֲדָמָה וְצִבְיִים
אֲשֶׁר הֶפֶר י"י בְּאֶפֶן וּבִזְמַתּוֹ.

בדרך כלל תנוקד בשווא: "... שְׂרָפָה כָּל-אֶרֶץ לֹא תִזְרַע וְלֹא תִצְמַח וְלֹא-יֵעָלֶה
בָּהּ כָּל-עֵשֶׂב".

לפני חטף, תנוקד כתנועת החטף: "כְּמִהְפֹּכֶת סֶדֶם וְעִמְרֹה"

לפני אות שוואית תנוקד בשורוק: "אֲדָמָה וְצִבְיִים אֲשֶׁר הֶפֶר ה' בְּאֶפֶן".

לפני בומ"פ תנוקד בשורוק: וּבִזְמַתּוֹ (כט, כב)

בצמדי מילים תנוקד וי"ו החיבור בקמץ לפני מילה מוטעמת מלעיל: עֵץ וְאֶבֶן ;
גְּפֹרִית וּמְלֹחַ.

טעמי המקרא בשירות התחביר

(לא, יז) וּמִצְאָהּ רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת

(לא, כא) וְהָיָה כִּי-תִמְצָאן אֹתוֹ רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת

מה המכוון בדברי הפסוק – האם רעות רבות וגם צרות, או אולי רעות
שהם רבות וצרות?

לכאורה מהטעמים בפסוק יז נראה שהמשמעות היא – רעות רבות וגם צרות, שהרי
מתחת למילה רבות יש טעם מפסיק – טפחא. וכך גם נראה מהטעמים בפסוק כא.

אך לא כן כתב רבי וולף היידנהיים זצ"ל בספרו "מודע לבניה" (והובאו דבריו
בספר "הכתב והקבלה"). זה לשונו:

המפרש "וצרות" שם דבר לעצמו, הוא טועה, שא"כ היה לו ליכתב 'רעות וצרות רבות'.
לכן 'רבות וצרות' שניהם תוארים אל המכות שימצאום – רעות רבות בכמותן וצרות
באיכותן. דוגמת "מכות גדולות ונאמנות וחלאים רעים ונאמנים" (לעיל כח, נט)
ששניהם תוארים אל המכות ואל החלאים.

וככה הבינוהו רז"ל באמרם (חגיגה ה.): "מאי רעות וצרות? אמר רב רעות שנעשות צרות זו לזו, כגון זיבורא ועקרבא, מי שנשכו זיבורא ועקרבא ביחד, אין רפואה למכתו, שרפואה לנשיכה זו קשה לנשיכה זו". וע"ש פירש"י ובערוך ערך זבורא.

לפי הפירוש הנ"ל, המילה "רעות" היא שם עצם, ואילו המילים "רבות וצרות" הן שמות תואר.

ניבים ופתגמים מהפרשה

פֶּן־יֵשׁ בְּכֶם עֹרֵשׁ פּוֹרֵה רֹאשׁ וְלַעֲנָה (כט, יז)

שורש פורה ראש ולענה – גורם המקלקל את הסובבים אותו, דבר מזיק המסוכן לאחרים (לקוח משמו של צמח הלענה המר. פורה – מצמיח, מתרבה. ראש – צמח רעלי. לענה – צמח בר).

"כֹּלֵא בַשָּׁמַיִם הוּא לֵאמֹר מִי יַעֲלֶה־לָנוּ הַשְּׁמַיְמָה וְיִקְוֶהָ לָנוּ וְיִשְׁמַעְנוּ אֹתָהּ וְנַעֲשֶׂנָה: וְכֹלֵא־מֵעַבֵּר לָיִם הוּא לֵאמֹר מִי יַעֲבֵר־לָנוּ אֶל־עֵבֶר הַיָּם וְיִקְוֶהָ לָנוּ וְיִשְׁמַעְנוּ אֹתָהּ וְנַעֲשֶׂנָה"

(דברים ל, יב-יג)

לא בשמים היא ... ולא מעבר לים – קיימת אפשרות להשיג את הדבר. הדבר אינו קשה להשגה.

כְּמַהֲפֹכֶת סֹדִם וְעַמּוּרָה אֲדָמָה וְצַבָּיִים אֲשֶׁר הִפְךָ ה' בְּאֶפְסוֹ וּבְזִזְמוֹתָיו (כט, כב)

מהפכת סדום ועמורה – חוסר סדר וארגון, חומר מוסר מוחלט, חורבן והרס טוטאלי, אי סדר. (השוואה להרס הערים סדום ועמורה).

עיון בעלונים קודמים:

http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/ChinuchMukar/PikuahPedagogi/HebChar/parashat_week.htm

להארות, הערות והצטרפות
לרשימת התפוצה:

byad-halashon@gmail.com

עריכה לשונית: כוכבה גרסון